

DEVELOPMENT OF ENTERPRISE INNOVATIVE ACTIVITIES IN CONDITIONS OF COMPETITION

Summary. This article analyzes the role of the innovation process as a basis for improving the enterprises competitiveness. The interrelationship between the basic elements of enterprises innovative activity and levels of its manifestation is considered. The factors influencing introduction of innovations at the enterprises are analyzed. Forms of innovation activity are considered. The importance of innovation activity for the purpose of competitive advantages formation and retention, and also strengthening the enterprise competitive position both in the domestic and foreign markets.

Key words: innovations, innovative activity, competitiveness, innovative technology, innovative products.

УДК 338.24

Коніна М. О.
аспірант

*Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг)*

Konina M. O.
Postgraduates,

*Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky (Kryvyi Rih)*

ПОДАТКОВІ ВАЖЕЛІ АНТИКРИЗОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. У сучасній Україні антикризова політика має ґрунтуватися на використанні податкових механізмів і важелів. У статті розглянуті основні види податкових важелів, а саме: податкова система, податкові ставки, податкові пільги, альтернативні режими оподаткування. Досліджено основні їх переваги та недоліки в умовах економічної кризи в Україні. Розглянуто особливості застосування податкових важелів у вигляді реформ в Україні, які мають важливе значення для розвитку економіки держави. Акцентовано увагу на їх важливості та ефективності щодо рівня податкових надходжень до бюджету.

Ключові слова: економічна криза, антикризова політика держави, податкові важелі, податкова система, податкова ставка, податкові надходження, податкові пільги, податкове навантаження, податкові канікули.

Вступ та постановка проблеми. Економічні кризи для ринкової економіки є закономірним явищем, оскільки, по-перше, функціонування ринкового механізму не є стабільним та ефективним без застосування заходів дискреційної політики держави, а по-друге, економічна система є відкритою та має зв'язки з економічними системами інших країн, а тому піддається їхньому впливу [1]. Українська економіка лише починає розвиватися. Наша держава не має значних фінансових ресурсів, а через незавершені трансформаційні процеси в економіці, незадовільну податкову культуру, низький рівень життя населення, постійний перерозподіл власності на рівні органів державної влади та неналежне виконання ними своїх прямих обов'язків, а також проблеми у сфері судочинства, корупційні дії посадовців, часта зміна урядів значно ускладнюють заходи реагування на кризу в короткостроковій перспективі та роблять практично неможливим упровадження довгострокової стратегії розвитку країни [2]. Тому механізм реалізації антикризових заходів має ґрунтуватися на використанні податкових важелів, оскільки держава як головний суб'єкт відповідає не лише за наслідки кризи як такої, але і за проведення власної антикризової політики. Відповідно, для здійснення антикризових заходів країні потрібні кошти, і насамперед це податкові надходження державного бюджету. Отже, саме податки є головним важелем антикризової політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сутності податкових важелів присвячено роботи таких учених, як І.В. Білоус, В.Г. Боронос, М. Карбунар,

І.В. Колупаєва, С.М. Лушко, Л.О. Матвійчук, О.Г. Римар та ін. Проте у сучасній економічній літературі не досить приділяється увага ролі податкових важелів антикризової політики, що загострює її актуальність і зумовлює необхідність дослідження.

Метою статті є визначення сутності податкових важелів та дослідження їх ролі в антикризовій політиці держави.

Результати дослідження. Основним завданням уряду будь-якої країни є забезпечення ефективного її розвитку, економічної та політичної стабільності, підвищення добробуту населення. Тому для забезпечення цих умов головною метою є реалізація ефективною антикризової політики держави – сукупності заходів організаційно-правового, інституціонального, економічного характеру впливу, спрямованих на регулювання коливань економічної активності у суспільстві в періоди передкризового стану, стабілізацію та згладжування негативного впливу кризи, зменшення її руйнівних наслідків, а також вжиття превентивних заходів у періоди економічного зростання з метою запобігання перегріву економіки [3, с. 200].

Ключовим економічним важелем антикризового управління є маніпулювання і регулювання саме податкової політики держави через використання регулюючих важелів, за допомогою податкових механізмів [4].

Важелі (інструменти) регуляторної політики – це засоби і прийоми прямого та непрямого впливу державних органів на економічні процеси та об'єкти через призму нормативно-правового поля, які спрямовані на розвиток економічної, соціальної та інших сфер суспільства [5].

Під час реалізації бюджетно-податкової політики органи державної влади мають у своєму розпорядженні інструменти (важелі), за допомогою яких можуть впливати на формування і використання фінансового потенціалу держави. Ці важелі можна умовно поділити на бюджетні та податкові. До групи бюджетних важелів відносять бюджетні видатки та бюджетний дефіцит. Податкові важелі включають податкові пільги, податкові ставки, податкові санкції та інше [6].

Податкові важелі – це сукупність засобів, які здійснюють непрямий вплив на процеси соціального та економічного розвитку в державі. Щодо основних сфер їх можливого впливу доцільно виділити: виробництво, споживання, перерозподіл, обмін; накопичення, зберігання, інвестування; ціноутворення, інфляцію; попит (стимулювання платоспроможного попиту) і пропозиції; структурні перетворення економіки, ресурсозбереження, екологію, соціальну сферу; життєвий рівень населення; формування державного бюджету, обсяг дотацій, субвенцій, трансфертних платежів [7].

До податкових важелів, які здійснюють системний вплив, відносять податкову систему, розмір ставок податків.

У світі існують загальнометодологічні підходи до використання різноманітних важелів антикризової політики. На етапі спаду економіки застосовується політика зниження податків і поширення податкових пільг, завдяки чому суб'єкти господарювання зберігають кошти для підтримки виробництва. Коли ж відбувається поживлення ринкової кон'юнктури, держава збільшує ставки податків, скасовує податкові пільги і таким чином згладжує різкі коливання під час переходу від однієї фази промислового циклу до іншої [8].

Податкова система як важіль регулювання здійснює свій вплив у вигляді різних податків, що формують її структуру. У податковій політиці доцільно відзначити тенденцію до посилення фіскального тиску на економіку протягом 2016–2017 років, що вкрай негативно впливає і на без того складне становище суб'єктів господарювання (рис. 1).

Як видно з рис. 1, протягом досліджуваного періоду в нашій країні переважають непрямі податки. При цьому зростання розміру акцизного податку пов'язано насамперед із тим, що згідно з чинним законодавством розширили перелік підакцизних товарів, а саме: включено електричну енергію, пиво, автомобілі, переобладнані з вантажних на легкові тощо, запроваджено сплату акцизного податку з реалізації через роздрібну мережу підакцизних товарів (алкогольних напоїв, пива, тютюнових виробів, нафтопродуктів) у розмірі 5% та збільшено ставки акцизного податку на нафтопродукти. Ця ситуація підтверджує висновок, що в умовах низького рівня доходів фізичних осіб та низького рівня податкової культури неможливо забезпечити переважання у структурі податкової системи прямих податків. Але ж саме прями податки є не лише важливим джерелом формування бюджетних ресурсів держави, але й інструментом державного регулювання доходів платників, інвестицій, нагромадження капіталу, ділової активності, сукупного споживання та інших чинників цілісності, стабільності та розвитку суспільства [10].

Змінити структуру можна через скасування тих податків, регуляторний потенціал яких вичерпаний, за рахунок введення нових податків та обов'язкових платежів,

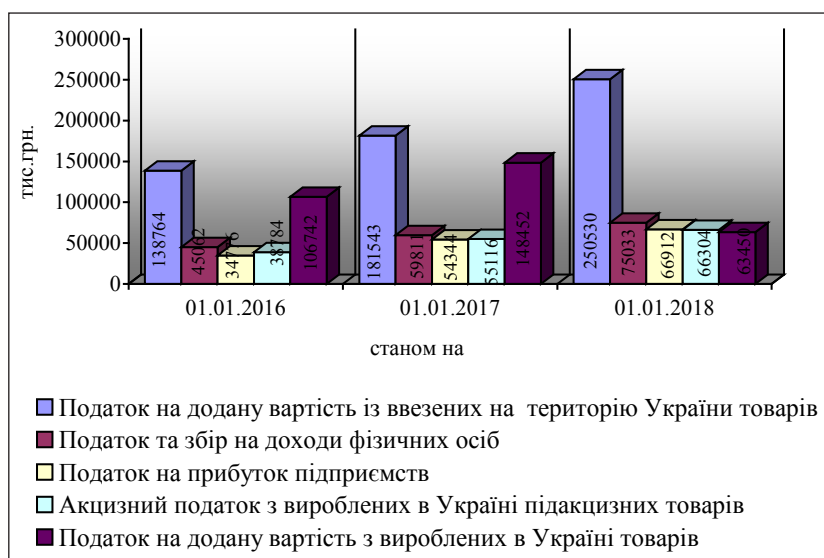

Рис. 1. Динаміка бюджетоутворюючих податків України за 2016–2017 роки [9]

а також змінивши співвідношення податкових ставок за різними податками і зборами.

Але в нашій країні існують також і проблеми адміністративно-правового характеру: нестабільність податково-законодавства, високі витрати платників на виконання вимог податкового законодавства, складність методів та алгоритмів обчислення податків, нерівномірний розподіл податкового навантаження між платниками різних галузей (несправедлива система податкових пільг та перекладання податкового тиску на легально працюючі та прибуткові підприємства, які є сумлінними платниками). Наявність таких проблем спричиняє порушення балансу прав і відповідальності між платниками податків і податковими органами, що зумовлено неналежним виконанням державними органами влади своїх обов'язків, проблемами у сфері судочинства, корупційними діями посадовців.

Отже, в умовах кризи зниження податкового навантаження матиме значний вплив на фінансовий стан країни, але воно повинно відбуватися не тільки за рахунок зниження податкових ставок, а ще й через комплексне врегулювання адміністративно-правових проблем, що існують в Україні [2]. Так, за зниження податкового навантаження в Україні не може бути просто застосована модель безоплатної та безповоротної допомоги суб'єктам господарювання, на них повинні бути накладені певні обов'язки перед суспільством. Лише за умов взаємної зацікавленості держави та бізнесу може відбуватися діалог щодо фінансової допомоги в будь-яких її формах. Встановлювати знижені ставки податків можливо лише тоді, коли всі підприємства, установи та організації, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності будуть впевнені у своїй захищеності, вагомості при сумлінному справлянні податків, а також у невідворотності покарання при ухиленні від оподаткування.

Щоби зменшити прояви кризи в економіці нашої країни, потрібно не тільки обмежуватися податковими заходами, а ще й залучити додаткові фінансові ресурси для впровадження антикризових і соціальних програм держави, а також компенсувати частину втрат доходів бюджету від зниження росту економіки та заходів податкового стимулювання [2].

Для нашої країни високий рівень податкового навантаження може бути прийнятним лише за умови ефективного використання бюджетних коштів на соціальні програми [7]. Прикладом цього можуть слугувати податкові сис-

теми скандинавських держав із соціально орієнтованою ринковою економікою, де соціальний захист на 80% профінансований за рахунок податкових надходжень, решта 20% – за допомогою страхових внесків, через державний бюджет перерозподіляється 50–60% ВВП, а частка соціальних видатків становить 35%.

Комплексний характер впливу здійснюють такі види податкових важелів (інструментів), як податкові пільги, податкові канікули, податковий кредит, спеціальні режими оподаткування.

Уряди фінансують свої програми у кілька способів: використовуючи прямі методи оподаткування та витрат (гроші надходять, гроші витрачаються) або податкові витрати (податкові кредити, пільги та зниження ставок, що дає прямі вигоди окремим платникам податків – часто як стимул для певних дій та для заохочення компаній до інвестицій, розвитку інфраструктури, роботи в несприятливих умовах чи для заохочення окремих осіб до пенсійних заощаджень). Податкові витрати в кінцевому рахунку вливаються в значні суми, які досягають 2% ВВП в таких країнах, як Гана, 2,5% ВВП – у Кенії та Танзанії, 5% ВВП – у Бразилії [11].

З одного боку, податкові пільги відносно легко реалізувати, вони не вимагають додаткових коштів та потребують інформацію, яку вже мають податкові служби. З іншого боку, їх важче оцінювати, ніж бюджетні видатки, до того ж вони сприяють лобіюванню особистих інтересів, корупції та зловживанням. Незважаючи на те, що міжнародні організації десятиліттями радять скорочувати податкові пільги, вони залишаються популярним інструментом в руках уряду України.

Законом України від 21.12.2016 № 1797-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» у розрізі податкових пільг було внесено зміни до ПКУ відносно малого бізнесу щодо податку на прибуток; нерезидентів на період з 01.01.2017 року по 31.12.2021 року. Так, починаючи з 2017 року і до 31.12.2021 року встановлено «податкові канікули» з податку на прибуток для малого бізнесу, але з жорсткими критеріями. Тому на практиці лише окремі компанії зможуть використати ці пільги. Водночас, навіть за використання «податкових канікулам», у суб'єкта господарювання виникне обов'язок зі сплати податку з доходів фізичних осіб у сумі 1152 грн., єдиного соціального внеску – 1408 грн. та військового збору – 96 грн., тобто 2656 грн. щомісячно (базою для оподаткування буде заробітна плата у сумі 6400 грн. у місяць, що є ключовим критерієм для податкових канікул).

Також слід відзначити, що фізичні особи-підприємці, в тому числі платники єдиного податку, з 2017 року звільняються від сплати єдиного внеску за себе за умови, якщо вони є пенсіонерами за віком, незалежно від того, досягли вони загального пенсійного віку чи таку пенсію оформлено на пільгових умовах – зі зменшенням віку, а також інваліди, які отримують соціальну допомогу (у т.ч. особи, яким призначені пенсії відповідно до ст. 55 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи») та ст. 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення»). У результаті таких дій за підсумками 2017 року фіскальні втрати зведеного бюджету через легальні податкові пільги повинні становити 25,2 млрд. грн., що є найнижчим рівнем за останні роки. Адаже ще у 2015 році податкові втрати бюджету України дорівнювали 55,4 млрд. грн. [12]. При цьому необхідно зауважити, що самі пільги в останні роки скорочувалися завдяки скасуванню пільг із ПДВ для сільськогосподарських

виробників. Проте, незважаючи на це, вже в поточному 2018 році за прогнозними даними загальний обсяг податкових пільг виросте на 1,1 млрд. грн. – до 26,3 млрд. грн. за рахунок пільги зі сплати ПДВ на ліки (нараховується податок за ставкою 7%), а загальний обсяг пільг із ПДВ залишається у 2018 році істотним (16,2 млрд. грн.). Також втрати зведеного бюджету України будуть через пільги зі сплати податку на нерухомість (7,9 млрд. грн.), податку на прибуток (1,289 млрд. грн.), акцизного податку (674 млн. грн.), збору за парковку (209,4 млн. грн.), туристичного збору (24 тис. грн.) [12].

Під час здійснення антикризової політики фіскальні органи не повинні прагнути до забезпечення максимального збору податків, а, навпаки, розширювати бази оподаткування у перспективі та пом'якшити вплив кризових явищ на фінансовий стан платників через використання стимулюючих інструментів [3].

В Україні дуже високим рівнем тіньової економіки та розмір податкового боргу, які мають великі резерви збільшення податкових надходжень. На думку М. Карбунар, зниження частки тіньової економіки в економіці України сприяє мобілізації нових податкових джерел до реального податкового потенціалу. Водночас податковий борг і податкові пільги належать до нарахованої, але не стягнутої частки реального податкового потенціалу і також є резервом його розширення [13].

Отже, будь-який розвиток в умовах кризи має відбуватися в межах загальнонаціональних програм, спрямованих не лише на підтримку економіки, але і на її структурну перебудову, яка дозволить отримати якісно нову національну економічну систему. Податкові пільги повинні не просто збільшувати прибуток підприємств, а стимулювати власника до вкладання отриманих коштів у розвиток виробництва, до інвестиційної діяльності, зростання ефективності використання ресурсів тощо. В інших ситуаціях держава буде недоотримувати податкові надходження, а отже, не відбудеться і зростання фінансового потенціалу. Пільги, метою запровадження яких є зростання фінансового потенціалу держави, повинні мати інвестиційний характер. До таких пільг можна віднести інвестиційну податкову знижку, інвестиційний податковий кредит та прискорену амортизацію.

Податкові канікули, за яких не стягується податок на прибуток підприємств упродовж п'яти-десяти років, є класичним податковим стимулом, але значна частина того, що знаходиться у списку податкових витрат (зменшення податкових зобов'язань, зміни в нарахуванні амортизації, звільнення від сплати ПДВ та імпортих мит), може бути предметом для зловживання.

Податкові витрати повинні бути подані як частина державного бюджету, а їх ефективність повинна перевірятися. Більшість розвинутих та все більше економік, що розвиваються, публікують податкові витрати в межах свого бюджету [11]. Нашій країні доцільно перейняти досвід цих країн щодо підвищення прозорості надання податкових пільг та стимулів, оскільки вони зберігають свою популярність через те, що працюють як політичний інструмент, а не тому, що ефективні як економічний.

Спеціальна група з питань міжнародного співробітництва у сфері оподаткування взагалі закликає до стандартизації звітності про податкові витрати. Це може сприяти створенню більш простих та надійних систем податкових стимулів та податкових систем загалом [11].

Також останнім часом в економічній літературі вельми часто порушується питання про необхідність використання механізму податкового планування. Проте навіть у чинному податковому законодавстві України відсутнє обґрунтування не тільки механізму податкового планування, але й необхід-

ності застосування такого механізму в дії [8]. За допомогою податкового планування можна реально оцінити не лише податковий потенціал окремих господарських суб'єктів, а й окремих регіонів (територій), що в кінцевому підсумку забезпечить соціально-економічний розвиток країни.

Висновки. Економічна система країни інтегрована у світове господарство, а її функціонування має циклічний характер, відповідно, і виникнення криз є закономірним явищем. Уряди розробляють та реалізують антикризові заходи через важелі, основним з яких є податки. Але в Україні за роки незалежності так і не поборили значне ухиляння від повноцінної сплати податків, втрати бюджету від надання пільг, високе податкове навантаження, низьку фінансову та управлінську дисципліну, масову тінізацію економіки, неефективність витрат, марнотрат-

ство, розкрадання державних коштів у особливо великих розмірах [14]. У сучасних умовах розвиток економіки України підтримується в основному за рахунок екстенсивних механізмів, нестабільна політична та економічна ситуація в Україні також не сприяє пожевленню інвестиційного клімату, хоча саме інвестиції могли би стати вагомим джерелом фінансування виробничих процесів та інструментом зростання фінансового потенціалу держави. Тому антикризові податкові заходи мають передбачити запровадження конкретних механізмів стимулювання економічної активності суб'єктів господарювання, забезпечення рівномірного розподілу податкового навантаження, що в кінцевому підсумку дасть змогу збалансувати інтереси бізнесу, державних органів управління та інших членів суспільства.

Список використаних джерел:

1. Лушко С.М. Інструменти бюджетно-податкової політики в контексті антикризового регулювання економіки України / С.М. Лушко // Наукові праці. Економіка. Вип. 209 (302). С. 46–51.
2. Олейнікова Л.Г. Удосконалення фіскальної політики України в рамках антикризової програми / Л.Г. Олейнікова // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2010. № 3(7). – С. 138–145.
3. Матвійчук Л.О. Антикризові заходи в податковій політиці через призму соціально-економічного дисбалансу України / Л.О. Матвійчук, А.М. Блинда // Інноваційна економіка. 2014. № 3 [52]. С. 213–216.
4. Римар О.Г. Регуляторна політика держави як інструмент реалізації антикризової програми управління економікою / О.Г. Римар // Наукові записки [Української академії друкарства]. 2011. № 2. С. 36–41.
5. Колупаєва І.В. Підхід до тлумачення важелів регуляторної політики / І.В. Колупаєва // БІЗНЕСІНФОРМ. 2014. № 10. С. 48–55.
6. Боронос В.Г. Вплив бюджетних важелів на фінансове забезпечення розвитку території / В.Г. Боронос // Механізм регулювання економіки. 2013. № 1. С. 196–206.
7. Білоус І.В. Значення податкових важелів у системі заходів активізації розвитку вітчизняної економіки / І.В. Білоус // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2012. № 1. С. 127–130.
8. Філатова О. Податкові механізми і важелі антикризової політики держави: концептуальні підходи / О. Філатова // Економіка. 2011. № 3(110). С. 61–63.
9. Матеріали офіційного сайту Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Дроздовська О.С. Співвідношення прямих та непрямих податків у податковій системі України / О.С. Дроздовська, О.В. Озерчук // Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 10. С. 44–50.
11. Форстатер М. Добрі, погані та негідні: як податкові стимули впливають на інвестиції / Майя Форстатер // URL: <https://voxukraine.org/uk/dobri-pogani-ta-negidni-yak-podatkovii-stimuli-vplivayut-na-investitsiyi>.
12. Костюк О. У 2018 році держава втратить через податкові пільги 26 млрд. грн. / Олег Костюк // URL: https://zaxid.net/u_2018_rotsi_derzhava_vtratit_cherez_podatkovii_pilgi_26_mlrd_n1437185.
13. Карбунар М. Податковий інструментарій фінансового забезпечення розвитку територій в Україні / М. Карбунар // URL: <http://conf-cv.at.ua/forum/58-628-1>.
14. Геєць В.М. Формування дохідної частини бюджету: підсумки, проблеми, перспективи // В.М. Геєць // Економіка і прогнозування. 2004. № 1. С. 9–31.

НАЛОГОВЫЕ РЫЧАГИ АНТИКРИЗИСНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

Аннотация. В современной Украине антикризисная политика должна основываться на использовании налоговых механизмов и рычагов. В статье рассмотрены основные виды налоговых рычагов, а именно: налоговая система, налоговые ставки, налоговые льготы, альтернативные режимы налогообложения. Исследованы основные их преимущества и недостатки в условиях экономического кризиса в Украине. Рассмотрены особенности применения налоговых рычагов в виде реформ в Украине, которые имеют важное значение для развития экономики государства. Акцентировано внимание на их важности и эффективности по уровню налоговых поступлений в бюджет.

Ключевые слова: экономический кризис, антикризисная политика государства, налоговые рычаги, налоговая система, налоговая ставка, налоговые поступления, налоговые льготы, налоговая нагрузка, налоговые каникулы.

TAXATION INSTRUMENTS OF STATE ANTI-CRISIS POLICY

Summary. In modern Ukraine, anti-crisis policy should be based on the use of taxation mechanism and instruments. In the article, the main types of tax levers are considered, namely: tax system, tax rates, tax privileges, alternative modes of the taxation. The main advantages and disadvantages in the conditions of the economic crisis in Ukraine are investigated. In the article, features of application of tax levers are considered as reforms in Ukraine, which have an important value for the development of the economy of the state. An attention is accented on their importance and efficiency in relation to the level of tax revenues.

Key words: economic crisis, anti-crisis policy of state, tax levers, tax system, tax rate, tax revenues, tax breaks, tax burden, tax holidays.